

ПСИХОЛОГІЧНЕ СПРИЯННЯ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ЗАХИСНИКА КРАЇНИ НА СПАДЩИНІ Т.Г. ШЕВЧЕНКА

Актуальність проблеми захисту країни зумовлюється не тільки її економічними проблемами, але й проблемами морального і духовного її буття, бажанням бачити молодь патріотами, відданими своїй країні, такими, що хочуть працювати на процвітання рідного краю. Майстерне володіння військовослужбовцями справою захисту країни містить у собі не тільки досвідну складову (відповідні знання, уміння, навички), але й забезпечує психологічну підготовку відповідного змісту і моральним розвитком.

Неодноразово на зламах історії людство вражали приклади незламності духу українських воїнів, що не замислюючися йшли на смерть і у вічність заради процвітання своєї Батьківщини.

Підготовка захисників країни – воїнів її Збройних Сил завжди містила в собі проблему розуміння смертності тіла і безсмертя людського духу Захисника, розв'язати яку у смисловому аспекті можливо на прикладі безсмертних народних героїв. В національній спадщині існує явище "висотою у всю національну культуру, глибиною у всю людську душу" (І.Дейнега) [3], - це поезія, творчість і життя України Т.Г. Шевченка.

Безсмертна народна шана, якої зазнала пам'ять Т.Г.Шевченка як постаті-монумента національної слави, що втілює собою дух, славу і геній українського народу, практично не знає аналогів в світі. Хто, як не Т.Г. Шевченко втілює у собі особистість Захисника України. Творчість Т.Г. Шевченка складає невичерпне істотне ідентифікаційне джерело для українського народу як нації. Ще представники перших хвиль української еміграції брали з собою Біблію, українські писанки, рушник та Кобзаря. І зараз Шевченко постає у всій своїй безмежності і неосаянності генія, що сходиться до нас у його мистецькій, літературній спадщині, біографічному поступі.

У сучасній реальності політичних розбратів, тенденцій роз'єднання різних поколінь та соціальних прошарків суспільства і необхідності забезпечення захисту країни на крутих зламах історії, особистість Т.Г.Шевченка виступає сповненою національного і соціального значення, що єднає суспільство.

Із сорока семи років життя, десять років Тарас Григорович служив солдатом у карних батальйонах російської армії з суворою заборобою писати і малювати, багато років свого життя прожив поза межами України, але залишився незбореним її Захисником та національним патріотом.

Жоден з соціальних устроїв країни не зміг подолати його велич і кожний з них намагався трактувати спадщину Шевченка у вигідному для себе світлі, не позбавлена цих вад і сучасне читання спадщини Шевченка. Але при всіх змінах різних соціальних устроїв країни Т.Г. Шевченко залишився духовним Провідником українського народу.

У роки проголошеної незалежності, у зв'язку з формуванням Збройних Сил України, неодноразово згадувалась постать Т.Г.Шевченка на сторінках періодичного друку, у тому числі, у відомств Збройних Сил України, зокрема в газетах "Народна армія" та "Січ". Серед десятків тисяч праць у шевченкознавстві викликають особливий інтерес психологічні матеріали дослідження великого генія (С.Балей [1,2] та ін.).

Разом з тим, не здійснювалося психологічне дослідження його творчості та біографії у зв'язку з формуванням молодих військовослужбовців як захисників України на спадщині великого генія.

Завдання розробки психологічних методик використання спадщини Т.Г.Шевченка у суб'єкт-суб'єктній взаємодії учасників педагогічного процесу, що спрямовані на підготовку молоді як захисників країни не ставилося.

Отже, метою нашої роботи став аналіз аспектів творчості Т.Г. Шевченка та його біографії, що є особливо актуальними для формування особистості військовослужбовців як захисників країни і побудови методики психолого-педагогічної роботи зі студентами та курсантами вищого військового навчального закладу.

Об'єкт дослідження – моральне становлення молоді як захисників країни, предмет – застосування спадщини Т.Г.Шевченка для становлення особистості військовослужбовців як захисників країни. Вибірка – 140 студентів ВІ НОПУ та 54 наставника – викладачі факультетів підготовки офіцерів-запасу та підготовки викладачів предмету "Захист Вітчизни".

Творчість Тараса Григоровича вивчають, в основному, у школі та спеціальних факультетах, зокрема, філологічному. У курсі викладання військової психології традиційно прийнято посилались на приклади з життя і літератури. У межах цієї заведеної традиції можливо актуалізувати мотивацію захисника країни, психологічно вивірено звертати увагу студентів на творчість і життя генія.

Методами, що використовувались у роботі зі сприяння становленню молоді як захисників країни на матеріалах спадщини Т.Г.Шевченка стали: аналіз наукових та публіцистичних джерел, особливо публікацій вчених світового значення, які, можливо, більш за інших людей здатні осягнути велич національного Провідника; аналіз його творчості в тих напрямках геніальної спадщини мислителя, що стосуються формування особистості захисника країни; метод вивчення біографічних даних для дослідження визначальних доленосних етапів життя Тараса Григоровича в формуванні його як захисника країни; метод Дж. Келлі, завдяки адаптації якого до предмету нашого дослідження стало можливим отримання соціального портрету людей, що ставляться до творчості Кобзаря з особливою любов'ю та розумінням. Метод Дж. Келлі використовується також з метою актуалізації цілемотиваційної сфери наставників та студентів в зв'язку з актуалізацією їх внутрішньої сфери особистості як захисників, духовного приєднання до ідей Т.Г. Шевченка, що і перетворюють особистість на захисника країни. Використовувався також метод ранжирування молоддю фактів життя генія, що на думку наставників, зробили його захисником країни; виділення та ранжирування загальних факторів життя людини, що взагалі сприяють становленню особистості людини як захисника країни, виокремлення наявності цих самих факторів у своєму житті. Методом актуалізації образу великого Кобзаря є суб'єктивний вибір серед багатьох портретів та автопортретів Т.Г.Шевченка одного, що є найбільш близьким духовно та особистісно близьким.

Теоретико-методологічною основою дослідження став культурно-мистецький підхід до проблеми формування захисника країни, при якому головними детермінантами формування особистості захисника вважається культура його

народу, представлена різними видами мистецтва, а метою – створення особливого стану душі, що забезпечує бажання захищати свою країну.

Т.Г.Шевченко глибоко вірив у те, що мистецтво робить людські душі більш моральними, бо має на них незбагнений добродійний вплив. Він прагнув через інтерес до політичної історії, актуалізований засобами мистецтва, будити громадянську свідомість людей. Із настроїв і думок, що з особливою силою опанували його на історичних руїнах Чигирини й Суботова, виник у нього проект видавати альбом-зошит, що під назвою "Живописна Україна" мав ілюструвати політичну історію України, починаючи ще від князівських часів, дати образ її мистецької культури, представити національні українські звичаї, і, таким чином, укріпити національну свідомість словом і образом серед письменних і неписьменних людей завдяки чіткій вказівці на те, чим Україна різко відрізняється від інших національних спільнот.

У супроводженні нашої роботи студентам пропонувались для огляду графічні зображення Т.Г.Шевченка, оповідають про народний побут, звичаї та обряди, своєрідну природу України, історичні події та образи минувшини, що за словами Льва Жемчужного "примушують полюбити народ і співчувати його вболіванням".

У зв'язку з кризовим станом у багатьох сферах життя нашого суспільства, виправданим є також оцінка культурно-історичних реалій життя країни в шевченківський період. В той час з ліквідацією Запорозької Січі, гетьманства, української державності, культура країни занепала. Постання поета відбулося в часи руїни та ще й з мовчазної системи кріпацтва. В самі тяжкі часи народжується постать генія, більша частина свідомого життя якого відбувалася поза межами країни. Це ще раз підкреслює, що безлад в країні і навіть фізична розлука з Батьківщиною не стають на перешкоді любові до неї.

Виховне значення для військовослужбовців має першоджерельне читання творів Тараса Григоровича, ознайомлення з живописом, у тому числі, гравюрою (яку Шевченко виділяв серед усіх інших витончених мистецтв) та ознайомлення з фактами біографії, що спричинили ставлення до країни і її народу.

Визначальними для формування захисника країни стають дитячі роки становлення особистості. Зокрема, захоплення історичним минулим українського народу і славою земляків своїх проніс Т.Г.Шевченко з дитинства у спогадах дідуся, які ініціював його батько і якими вони захоплювалися обоє, через все життя своє захоплення він проніс як наскрізну тему всієї творчості. Крім того, дитяче захоплення героїкою захисників свого краю потім змінилося серйозним вивченням історії.

Велике значення для зростання поета як захисника країни мають дитячі роки, що він провів в середовищі народної творчості, в спілкуванні з народом та природою рідної країни, у спогляданні її потаємної краси. Дніпро, гори і степи України в творчості поета сповнені людських почуттів, говорять і органічно єднаються з людиною як своєю органічною частиною. Його творчістю показана важливість для становлення особливості процесу споглядання природи рідного краю і спілкування з рідним народом, особливо в дитячі роки.

З дитинства першоджерельно з вуст самого народу увійшла в його душу сплетена з пишністю природи українського села любов до української пісні, здатність співати стає провідником до пізнання душі свого народу і розвитку рис Захисника народу і його країни.

Хранителями генетичної пам'яті народної історії й моральності, збудниками совісти, міфотворцями й піснетворцями-відунами, провідниками знання, яке відкривало людям шлях до життя в істині було кобзарство. На початку минулого століття кобзарі безпосередньо, безписемно передавали реальні, дієві знання прадавньої величної традиції. Народні співці не прославляли владу чи мучеництво рабів, але як люди високої моралі утверджували в людині людське, будили й зміцнювали свідому волю до життя, таким чином сприяли тому, щоб в силу моральності й свідомої волі відбувалося самотворення особистості й цілого народу. Т.Г.Шевченко оспівував ритуальне мистецтво українських кобзарів-бандуристів. Кобзарі-бандуристи були носіями світлих духовних якостей людей, наставляли на істинний життєвий шлях, були порадиниками, за суттю, це була народна педагогіка в дії.

Кобзарство як глибинне духовне явище в житті нашого народу, виникло в давньооріській, дотрипільській пору української культури, і його нам важко досягнути повною мірою.

Разом з тим за результатами нашого дослідження 14% студентської молоді розглядаються кобзарство як звичайне прославлення історичного минулого і навіть оплакування його, а кобзарі, іноді, хоча це вражає, сприймаються як жебраки, що не могли інакше заробити на хліб.

За найвищими критеріями істинності кобзарі оцінюють нинішнє і передбачають майбутнє на основі знання духовного буття свого народу, і на підставі цього всього опосередковано виховують людей. Всі ці риси успадкував великодушний і **волелюбний** представник свого народу з такими ж самими характеристиками – Т.Г.Шевченко, якого народ у наслідок схожості рис назвав Кобзарем.

Характеристика світогляду Т.Г. Шевченка містить у собі цілісність і орієнтацію на випередження і прогнозування історичних подій.

Т.Г.Шевченко наполягав на володінні народом історичною пам'яттю, що обумовлює прагнення народу до найвищої цінності буття – свободи. Перед судом історії Шевченко визнавав рабство найвищою ганьбою народу. Саме **історичні рухи потягу до свободи**, вважає Шевченко, стають виявом самоповаги народу, який завдяки цим рухам перетворюється на націю.

В процесі роботи зі студентами виділилися умови становлення особистості, що зробили його захисником країни, з одного боку, з іншого – ті риси, що Т.Г.Шевченко хотів бачити в образі свого народу, бо вони роблять народ і крану внутрішньо більш захищеними, незламними.

На рівні старшої юності, стає можливим філософський аналіз духовного поступу народу, що мав вивести його з неволі.

Шевченків талант виростав з двох почуттів – **великої любові до України і жагучої болі за неї**. Багато людей з його творчості зрозуміли вперше з його слів, як треба любити свою Батьківщину, свій народ, як вболівати за нього.

Позитивна роль релігії у її впливі на свідомість вбачається Т.Г. Шевченком у збереженні національного її забарвлення, збереження народної звичаєвості.

Т.Г. Шевченко визнавав, що націєтворчим чинником є шлях формування індивідуальності народу, завдяки якому

можливо змінити його долю. Історичні етапи, у зв'язку з цим, виявляються, зокрема, чітким індикатором ставлення окремих особистостей до вищих моральних цінностей: свободи (що будується на основах справедливості та правди ("Моліться правді на землі, а більше на землі нікому не поклоніться")) в супереч несвободі як тиранічній, деспотичній, самовладній якості буття, деструктивного чинника розвитку особистості і народу.

Несвобода, на думку Тараса Григоровича відповідна повноті беззаконня, що цілком співвідноситься з думкою І. Канта про необхідність обмеження свободи настільки, наскільки вона загрожує свободі іншого, оскільки цілковите свавілля і беззаконня є несвободою), волі, віри та вияву готовності за найбільш екстремальних умов оберігати ці вищі цінності. Саме ці історичні рухи за посередництва великих вчинків, і стають виявом самоповаги народу, яка завдяки цьому перетворюється на націю і виходить з небуття історії. Т.Г.Шевченко вважає, що правда здатна конструювати тривалу долю нації.

Визначальною у цьому процесі є свідомість національної гідності, що постає в душі народу тоді, коли він, внутрішньо вільний, розуміє найбільшу життєву цінність – послідовне утвердження свого права на свободу, вищим виявом якої для народу є державність. Певну територію перетворюється в країну завдяки життю народу на цій території упродовж віків, що забезпечувалося державністю на певних етапах його буття. Цей фактор традиційно визнається найважливішим чинником, що перетворює народ на націю, а людей у країні – на громадян держави. З думкою про державність України Т.Г.Шевченко вдається не до прийменника "на", а до прийменника "в", що містить у собі психологічний зміст єднання з цілісністю.

Крім образу країни у творчості Т.Г.Шевченка постав образ народу в його історичному призначенні рівного серед рівних "у сім'ї вольній, новій". Реалізм Шевченка у поезії та його творчості як художника конструктивний, такий, що навіть серед горя і страждань стверджує в людині образ добра і краси. Люди, відображені у творчості Тараса Григоровича, навіть якщо вони спотворені горем і бідні, все ж красиві, адже ці образи створені з великої любові до народу і країни.

Співочий дар українського народу Т.Г.Шевченко вирізняв як характерну рису його індивідуальності. Геній музики, українець за походженням Петро Чайковський, визнавав пісенність нашого народу як виняткову геніальність народної природи. Його думку поділяв митець російського слова Олександр Купрін. Великий історик та лінгвіст, шевченків побратим Пантелеймон Куліш згадував, що і сам Т.Г.Шевченко вражав своїм дивовижним співом народних пісень, зберігаючи характер народних пісень, народні почуття. Видатний український і російський художник та фольклорист Лев Жемчужников - відданий товариш Тараса Григоровича, свідчить теж саме.

Тарас Григорович одним із перших митців у світі оспівував славу козацьку, звернувся до козацької доби в житті народу, показавши усьому світові "за що слава козацька на всім світі стала".

Т.Г.Шевченко розкрив козацтво як інститут лицарства з властивим цьому інституту кодексу честі лицарства з його серцем обстоюванням свободи особистості і народу: це і визволення з неволі побратима, це і визволення з неволі всієї України. Тарас Григорович вказав, що шлях до цієї свободи вимагає як індивідуальних так і колективних максимальних зусиль, самовідданості і долається лише тоді, коли мука й терпіння окремих людей здобуває долю всього народу.

Мужність козацтва Шевченко оспівував як здійснений подвиг, насамперед, в ім'я незалежності рідної землі – України і прославляв імена Дорошенка, Полуботка, Гордієнка, Богуна, Максима Залізняка, Івана Гонги, Гамалії, Івана Мазепи (але докоряв йому за те, що не з'єднався з Семеном Палієм, а тому програв Полтавську битву 1709 року).

Соціальна цінність людини визначається тим, які цілі вона перед собою ставить і реалізує у власному житті (К.Д.Ушинський, А.С.Макаренко), за що вона молиться (А.Гармаєв, А.Кураєв). Творчістю Т.Г. Шевченка свобода країни визначена найбільшою цінністю життя генія як захисника

*О, милий Боже України!
Не дай пропасти на чужині
В неволі вольним козакам!
І сором тут і сором там –
Вставать з чужої домовини.
На суд Твій праведний прийти,
В залізах руки принести,
І перед всіми у кайданах
Стать козакові...*

Особистість Т.Г.Шевченка віддзеркалює цілісність і цілісність його природи, що проявлялась у його творчості (поезії, малярстві, скульптурі, прозі), послідовність і цілісність, які додаються до співвіднесення з відвагою, реалізованою за умов випробувань.

Т.Г.Шевченко прикладом свого життя і творчості довів, що "слава не поляже", водночас переконав: возвеличення її в попередніх поколіннях вимагає напруженої і послідовної праці нащадків і їх буденної боротьби.

Для Т.Г.Шевченка характерна відповідність переконань власному способу життя, сповідальне ставлення до життя. Тому, відповідно, гнівний пафос поета-громадянина спрямований не проти влади – "поганих поміщиків", а проти сліпих і сугнних людей, що переступають через свою святиню, і шукаючи Бога в чужих святинях. Тарас Григорович наполягав на поверненні до святинь, які сповідували предки. Це опосередкований заклик до народу – не звинувачувати панів, а змінити те у власній сутності, що дозволяє панам безкарно панувати.

Українське слово як мова закону і окраса у пісенній творчості Шевченка постає символом нездоланності і нескореності України, на сторожі якої геній поставив Слово.

Російською мовою Т.Г.Шевченко написав не менше, ніж українською. Т.Г.Шевченко двічі брався писати по-російському під примусом російської критики та у російській неволі, але саме з творчості Шевченка постав монолітний символ нашої мови як духовної держави країни.

Першоджерельне читання Шевченкових поезій допомагає молоді розглядати рідну мову як простір власного духовного та інтелектуального зростання.

Мовне буття було для генія осередком внутрішньої свободи. Для виховання Захисника є важливим порівняння

Т.Г. Шевченком мови зі зброєю, адже "у руці великої людини **слово сильніше за меч**". Релігійність та мальовничість шевченківської мови відмічав І. Огієнко, який взагалі вважав, що **любов до рідного слова народу творить і удосконалює людину і виліплює з неї свого захисника**.

В нашій роботі зі студентами у сприянні розвитку їх особистості як військовослужбовця, ми разом зі студентами виокремлювали фактори, що сприяли розвитку Т.Г.Шевченка як патріота і пропонували молодим людям проаналізувати аналогічні події власного життя у їх впливі на розвиток себе як захисників.

Націологічне значення спадщини поета підкреслювалося неодноразово тому, що творчістю Т.Г. Шевченка постає принцип гармонії і взаємодоповненості суто національного та загальнолюдського. Епохальні образи національних героїв Т.Г. Шевченко поріднив з героями усього людства в невмирущості ідеї дружби народів у їх визвольній боротьбі проти світу рабства без різниці рас, вір, національностей. Життям і творчістю генія показано, що дійсна цінність людського життя і вічні цінності народу належать людству саме тому, що насамперед належать своєму народові і рідній країні і не може **бути духовної творчості поза межами народу**.

Безсмертна людина завжди національна, бо вона представляє свій народ.

Висновок. Психолого-педагогічна робота з молоддю як майбутніми захисниками країни (студентами – майбутніми офіцерами запасу та вчителями предмету "Захист Вітчизни" в загальноосвітній школі), на основі спадщини Т.Г.Шевченка показала, що існують невичерпні можливості сприяння розвитку особистості як захисника країни.

Молодь обирає ті портрети-образи Тараса Григоровича, які близькі студентам за віком, цікавими для них, як для курсантів є ті, що відтворюють солдатський період його життя.

Вказуючи на причину вибору портрету чи автопортрету Т.Г.Шевченка, студент, курсант використовує такі конструкції оцінки, які є особистісно значущими для молодої людини.

Наставники молоді, старші за віком, обирають портрети, які, на їх думку, більше відображають сутність характеру генія.

Загалом, творчість Т.Г.Шевченка і її спрямованість на захист країни і її народу стає близькою молоді тоді, коли їм вдається досягнути існування його як особистості як власне.

Створення Т.Г.Шевченком образу країни, народу та козацької слави складають незламну духовну трійцю, на фундаменті якої можуть виховуватись захисники країни.

За допомогою комплексної психологічної методики творчість Т.Г.Шевченка, сучасна нашому духові у його спрямованості на захист рідної країни, набуває повноти і співзвучності молоді у її виховному значенні для воїна.

Втілення національної культури в її духовній силі, представленій в творах Т.Г.Шевченка, в душах українських військовослужбовців в ім'я утвердження вічних загальнолюдських цінностей, підвищення особистісного значення постаті та спадщини поета-мислителя, зробить країну нездоланною перед нападом любых форм війни, у тому числі, інформаційно-пропагандистських, незламним перед внутрішніми і зовнішніми ворогами.

Т.Г. Шевченко, що найбільше з усіх митців на світовому рівні геніальності досягнув значення у житті народу України її історії, мови і культури, є національним героєм і постаттю, на прикладі життя та творчості якого може бути покращена якість підготовки нового покоління захисників країни.

Подальші наукові пошуки в означеному напрямку можуть бути орієнтовані на удосконалення методики сприяння усвідомленню спадщини великого Кобзаря в її виховному значенні для розвитку спрямованості особистості військовослужбовця на захист Батьківщини.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Балей С.* Трійця в творчості Шевченка / С. Балей // Збірник математично-природописно-лікарської секції Наукового Товариства ім. Т. Шевченка — Львів, 1925. — Т. 23–24. — С. 105–133.
2. *Балей С.* З психології творчості Шевченка / С. Балей. — Львів: Шляхи, 1916. — 91 с.
3. *Дейнега І.* Великий син українського народу / І. Дейнега // Народна армія, 18 березня 2003 року. – Спецвипуск № 11. С 1-4.
4. *Дічек Н.П.* Шевченко Тарас Григорович / Н.П. Дічек // Українська педагогіка в персоналіях. – К.: Либідь, 2005. – С.258-275.
5. *Листопад О. А.* Вплив педагогічних ідей Т.Г. Шевченка на розвиток Бель-Ланкастерських шкіл взаємонавчання в Україні / О. А. Листопад / Культурно-історичні, соціальні та правові аспекти державотворення в Україні: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Ч. 2 – Одеса: ОДУ, 1996. – С. 123-125.
6. *Огієнко І.* Творець української літературної мови / І. Огієнко // Урок української. – № 5-6. – 2003. – С.17-21.
7. *Снігур Л.* Психологія становлення громадянськості особистості / Снігур Л. – Одеса: СПД Черкесов, – 331 с.
8. *Яворівський В.* Чому Шевченко? / В. Яворівський // Урок української. – 2003. – № 4. – С.3-5.

Подано до редакції 15.06.2010

РЕЗЮМЕ

У статті розглядається спадщина Т. Г. Шевченка в її читанні з метою створення психологічного простору для формування особистості захисника Батьківщини в роботі зі студентами, чий професійним інтересом повинен стати захист країни.

Ключові слова: захисник країни, психологічна методика, формування особистості.

О.А. Хижняк

**ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ СОДЕЙСТВИЕ РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ ЗАЩИТНИКА РОДИНЫ НА НАСЛЕДИИ
Т.Г.ШЕВЧЕНКА**

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается наследие Т.Г. Шевченко в его прочтении с целью создания психологического пространства для формирования личности защитника Родины в работе со студентами, чьим профессиональным интересом должна стать защита страны.

Ключевые слова: защитник, страна, психологическая методика, формирование личности.

O.A. Khyzhnyak

**PSYCHOLOGICAL ASSISTANCE IN DEVELOPING PERSONALITY OF THE COUNTRY DEFENDANT
THROUGH T.H. SHEVCHENKO' HERITAGE**

SUMMARY

The article analyzes T.H. Shevchenko's heritage and its reading aimed at creating psychological space for the formation of personality of the country's defendant in the process of educating students whose professional interest is to become the country's protection.

Keywords: defender, the country, psychological methods, personal formation.
